

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ 15. ΑΙΩΝΟΣ
ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ΥΠΟ
ΕΥΑΓΓ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
I

Τὰ Βαλκίνια χάρις εἰς τὴν γεωγραφικὴν τῶν θεσῶν εὐρέθησαν πλησίον τῆς Μεσημβρινῆς «Πύλης» Ἀσίας-Εὐρώπης, καί, κατ' ἀκολουθίαν, μοιραίως θὰ ὑφίσταντο τ' ἀποτελέσματα τῆς Ἀνατολικῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην «ῥοπῆς» καὶ τἀνάπαλιν.

Ἡ «ἀνατολικὴ ῥοπὴ», ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς πολὺ πρωΐμους ἐποχάς, δὲν ἦτο τίποτ' ἄλλο, παρὰ τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς διαπλάσεως, τῆς κλιματολογικῆς καταστάσεως, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τῆς γεωλογικῆς καὶ ματεριαλιστικῆς ἐν γένει συνθέσεως τῆς Ἡπείρου τῆς Ἀσίας, πράγματα τὰ ὅποια ἐδημιουργοῦν φυσικὴν ἀδυναμίαν εἰς τοὺς Νομάδας τῶν ἐρημῶν καὶ εἰς τοὺς ὄρεσιβίους τῶν ἀπροσίτων βουνῶν νὰ ἐξεύρουν τὰ μέσα τῆς ζωῆς καὶ ν' ἀνταποκριθοῦν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς, χωρὶς ἀέναον ἐπίθεσιν καὶ συνεχῆ κίνησιν κατὰ τῶν πλουσιῶν ὁάσεων καὶ ἐπομένως ἀναγκαστικὴν μετανάστευσιν καὶ ἀλλεπάλληλον ἀπώθησιν τῶν λαῶν πρὸς τὴν Δύσιν, ἐν εἴδει ἀδιακόπων ρευμάτων.

Ἔτσι, μὲ δύο γενικὰ λόγια, ἐγεννήθη ἡ πίεσις τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τῆς Δύσεως,—τὴν ὁποίαν ὠνομάσαμεν «ἀνατολικὴν ῥοπὴν»—διελαύνουσα, μέσον κυρίως τῆς Μεσημβρινῆς Πύλης Ἀσίας—Εὐρώπης, τὸν οὐδὸν τῆς ὁποίας κατεῖχε τὸ Βυζάντιον, τὸν δὲ αὐλόγυρον τὰ Βαλκάνια.

Αὐτὰ τὰ παλαιὰ ἀδιάκοπα, συνεχῆ καὶ μεγάλα κινήματα καὶ ρεύματα τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύσιν, ἄτινα, καθὼς εἴπομεν εἶχον τὴν αἰτίαν τῶν εἰς τοὺς πολὺ ἀπλοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ μάλιστα πρὸ πάντων τῆς ἀποκτήσεως τῶν μέσων τῆς ζωῆς, ἔφεραν ὡς μακρυνὴν συνέπειαν τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλάμ μέχρις αὐτῆς τῆς καρδίας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Πολλοί, μὴ βλέποντες τὴν ἀπλὴν αὐτὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, θεω-

---

Σημ. Ἀρχειοῦ. Ἡ διὰ τοῦ φακοῦ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἐξετάζουσα τὸ θέμα τῆς, μελέτη τοῦ Εὐαγγ. Παπαναστασίου δημοσιεύεται, καίτοι τὰ συμπεράσματά τῆς, εἰς τινὰ σημεῖα, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐπιτεινόμενα πως. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀνοζητεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ τείνει πρὸς αὐτὴν ἀπὸ διαφόρους ἀπόψεις καὶ θὰ ἦτο ἄτοπον ἴσως νὰ ἀποκλείσωμεν μίαν ἀντίληψιν ὀλατελῶς· καὶ πολὺ ἐπικοδομητικὸν δὲν θὰ ἦτο ἄλλως· τε τοῦτ' ὅστε διὰ τὴν ἐτέραν ἀντίληψιν.

Α. Κ.

ροῦν τὴν Τουρκικὴν ἐπιδρομὴν ὡς ἀποτέλεσμα πρὸ πάντων θρησκευτικῆς ἔμπνευσεως, μακρὰν ἀπὸ κάθε ὕλιστικῆν ἀπαίτησιν τῶν πραγμάτων. Κατ' αὐτούς, ὅλες ἢ πολιτικές, θρησκευτικές, κοινωνικὲς καὶ γενικὰ μεγάλες ἀνθρώπινες μεταβολές, εἶναι ἀπλοῦν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος, χωρὶς καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ὕλιστικὴν θέσιν καὶ ἀποψιν τῶν πραγμάτων. Τὴν ὑπαρξιν, λ. χ., τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, τὴν γέννησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν κοσμοκρατορικὴν προσπάθειαν τῆς Ρώμης, τὶς μεγάλες μεταναστεύσεις τῶν λαῶν, τὴν μεγάλην Γαλλικὴν πολιτικὴν ἐπανάστασιν, τὴν σημερινὴν μερίστην κοινωνικοοικονομικὴν ἐπανάστασιν τῆς Ρωσσίας, τὴν ἐξηγοῦν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπίνης θέλησεως, τῆς τυχαίας, κατ' αὐτούς, ἐμφανίσεως μεγάλων ἀνδρῶν, τοῦ πείσματος ὠρισμένων ἰδεολογιῶν καὶ τυχαίων περιστάσεων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὅλες αὐτὲς ἢ μεταβολές ὄχι μόνον δὲν εἶνε τυχαίαι, ἀλλ' ἀναπόφευκτες ὅταν τὰς ἐξετάσωμεν ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴν ἀποψιν τῆς ἱστορίας, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἄσχετοι τῆς ὕλιστικῆς πλευρᾶς τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀποτελέσματα ἄμεσα ταύτης, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐδώσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον τῆς Τουρκικῆς Ἐπιδρομῆς, ὡς τὸν ἐδώσαμεν, καὶ ὄχι ὅπως τὸν δίδουν οἱ «ἰδεαλισταί».

Οὕτω λοιπὸν ἡ Τουρκικὴ κατάκτησις, ἀφ' οὗ ἦτο καρπὸς ὕλιστικῆς καταστάσεως, ἀναποφεύκτως θὰ εὔρισκεν ὡς παράγοντάς της κάποιους θετικούς καὶ ὠρισμένους συντελεστάς καὶ λόγους. Αἴφνης πρὸ παντός ἡ κυριαρχία τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς, θὰ συνεπῆγε τὴν με πᾶσαν θυσίαν διατήρησιν τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τῶν πέριξ Βαλκανικῶν Χωρῶν, ἅπαξ κατορθώθη ἡ κατάκτησις των. Ἔτσι δὲ πάλιν ἀναποφεύκτως πλέον ἡ Εὐρώπη συνορευομένη ἀτ' εὐθείας μετὰ τὸν Ὀθωμανὸν κυρίαρχον δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τὸ φυσικὸν πλεονέκτημα τῆς μέχρι τοῦ 15. αἰῶνος Εὐρώπης. Τὸ πλεονέκτημα δ' αὐτὸ ἦτο ὅτι τὸ τότε Βυζάντιον ὡς ἓνα «ἐγὰ ταμπὸ» μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσιατικῶν ἐπιδρομῶν, ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν στὴν Δύσιν νὰ ἐξελίσσεται προφυλαγμένη ἀπὸ τὰ ρεύματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ νὰ προοδεύῃ στὶς τέχνες καὶ ἐπιστήμας, μακρὰν ἀπὸ τὸν Ἀνατολικὸν κίνδυνον καὶ τὶς διαρκεῖς ἀνησυχίας του. Ἔτσι δὲ νὰ γίνεταί σιγά—σιγά καπιταλιστικὴ χώρα, καὶ νὰ προσγγίξῃ τὸ χρονικὸν σημεῖον, ποῦ χάριν πλέον τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς μονοπωλιακῆς ἀποκτήσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς πλουσίας Ἀνατολῆς, θάρχιζε ἢ ἀντίστροφος «ῥοπή» ἀπὸ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν, ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ἀποικιῶν, προτεκτοράτων καὶ τῶν οικονομικῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς.

Καὶ ναί μεν εἰς παλαιότερους χρόνους παρετηρήθη μιὰ οἰονεὶ τοιαύτη τάσις τῆς Δύσεως, ἀλλὰ βεβαίως ἐφ' ὅσον τότε δὲν εἶχον δημιουργηθῆ

οἱ ἀναγκαῖοι ὑλικοὶ ὄροι—δύναμις χρηματιστικοῦ κεφαλαίου πρὸ παντός, ἐν ἱμπεριαλιστικῇ μορφῇ—ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀντιστροφὴν τοῦ ἀπὸ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην βέλους. Α. χ. μίαν τοιαύτην προσπάθειαν, μᾶς δεικνύουν οἱ παλαιοὶ ἀγῶνες τῆς Ρωσσίας τῶν Τσάρων διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, μὲ τὴν ἀπόπειραν τῆς διόδου τοῦ στενοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Καυκάσου, ὅστις συνδέει ἐγκαρσίως τὴν Βορεία μὲ τὴν Μεσημβρινὴ «Πύλη» Εὐρώπης—Ἀσίας. Ὅταν δὲ εἰς πολὺ πρώτους ἐποχὰς οἱ Παρθιανοὶ κατέκλυσαν τὴν Περσίαν μέσον τῆς ὁδοῦ αὐτῆς καὶ ἐγκαθίδρυσαν ἐκεῖ κάτω τὴν μεγάλην δυναστείαν των, καὶ ὅταν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα τὸ αὐτὸ ἐπειράθησαν οἱ Σκυῖται καὶ οἱ Ἄλανοί, αὐτὸ ἦτο μία μεμονωμένη ἀπόπειρα καὶ προσπάθεια δράσεως τῆς Δύσεως ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, χωρὶς ν' ἀποτελῇ αὕτη παρὰ μεμονωμένα γεγονότα, ἄνευ γενικωτέρας τιμῆς σημασίας διὰ τὸ ὑπὸ κρίσιν ζήτημα. Καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ διαφορετικὰ, διότι τὰ κινήματα αὐτὰ δὲν ἦσαν ὄθησις τῆς εὐρωπαϊκῆς ὀργανωμένης ὑλικῆς δυνάμεως, δηλ. τοῦ Κεφαλαίου, ὅπερ τότε δὲν εἶχε εἰσέτι λάβει τὴν ἱμπεριαλιστικὴν ἐξαγωγικὴν του μορφήν—πρᾶγμα ποῦ μόνον θὰ ἔστρεφε, ὡς εἶπαμε τὸ βέλος πρὸς τὴν Ἀσία—ἀλλὰ ἦσαν πρὸ παντός μοιραῖαι συνέπειαι τῆς φυσικῆς ἀνάγκης τῶν λαῶν, ποῦ ἔζων εἰς ὑποαρκτικὸν κλίμα, νὰ δημιουργήσουν ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τοὺς λαοὺς τῶν ὑποτροπικῶν χωρῶν. Ἐπίσης ἡ προσπάθεια τοῦ Μακεδόνοιο Ἀλεξάνδρου, ἡ πολιτικὴ τῶν Ἑνετῶν καὶ αἱ σταυροφορίαι εἶναι ὅμοια παραδείγματα,— ἔχοντα ὅμως τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν των, εἰς ἄλλους λόγους, ὑλιστικοὺς πάντοτε, ἀλλ' ὄχι τόσο ἀπλοῦς ὡς τοὺς ἀνωτέρω—ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι ὡς εἶπωμεν μεμονωμένη δράσις τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἔτσι μέχρι τοῦ 15. αἰῶνος δύο ξεχωρισμένα κινήματα ὑφίσταντο σταθερῶς περὶ τὴν Μεσημβρινὴν Πύλην Ἀσίας—Εὐρώπης. Πρῶτον τὸ κίνημα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ δευτέρον τὸ κίνημα ποῦ ἤρχιζεν ἀπὸ τὰς Ρωσικὰς ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν Βορείαν Πύλην Ἀσίας—Εὐρώπης, μέσον τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Καυκάσου διὰ τῆς Τρανσκαυκασίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Μεσημβρινὴν Πύλην. Ἐπίσης ὅμως τότε ἤρχιζαν νὰ ὑποφαίνωνται αἱ πρῶται σταθεραὶ βάσεις ἐνὸς νέου μονίμου κινήματος ἀπὸ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν, ποῦ ἦτο προωρισμένον νὰ θέσῃ πλέον ὀριστικὸν τέρμα εἰς τὸ μέχρι τότε ἀντίστροφόν του. Τὸ κίνημα δὲ αὐτὸ μοιραίως θὰ ἠνδροῦτο μόνον ἢ Εὐρώπη θὰ συνεπλήρωνε τὴν ἐξέλιξιν τῆς ματεριαλιστικῆς πλευρᾶς τοῦ Πολιτισμοῦ, θὰ ἐκυριάρχει στὴ Φύση μὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, καὶ θὰ ἐμόρφωνε τὴν πολιτικὴν τοῦ νεωτέρου ἱμπεριαλισμοῦ, ὅστις ἀνηζητεῖ—ὡς λέγει ὁ Ζηνόβιεφ—τὰς πλέον καθυστερημένας χώρας διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκεῖ τὰς ἀγορὰς τῶν κεφαλαιούχων του, φράζοντας τὸν δρόμον εἰς τοὺς κε-

φαιλιούχους τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἡ ἐποχὴ δὲ αὐτὴ ἐπλησίαιζε κάπως τότε περὶ τὸν 15 αἰῶνα, διότι τότε ὀπωσθήποτε εἶχον σωρευθῆ κεφάλαια καὶ ὁ καπιταλισμὸς ἔθετε τότε κατ' ἐξαχὴν τὰς βάσεις του καὶ ἐγέννα τὴν ἐπανάστασίν του μὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ καθεστῶτός του. Ἡ δράσις δὲ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐνεργείας, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ἀρχίσει τότε κάτω ἀπὸ τὴν σκέπη τοῦ Κεφαλαίου, ὡς συσσωρευμένης ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, διὰ νὰ στρέψη πρὸς τὴν ἀντίστροφον φορὰν τὸ βέλος, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν πρόσθεν.

Ἄλλὰ ἀτυχῶς διὰ τὴν Εὐρώπην, πολὺ πρὶν συντελεσθῆ τὸ καπιταλιστικὸν καθεστῶς της, ἡ Τουρκία εἶχε καταλάβει ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν τότε ἐμπορικῶν ὁδῶν καὶ τὴν εἶχεν ἀσφαλίσῃ, πῆξασα τις σημαίης της ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Βιέννης. Ἔτσι, ὡς εἴπομεν, ἔχανεν ἡ Εὐρώπη τὸ ἀρχαῖον της πλεονέκτημα, ἐτίθετο δὲ καὶ ἓνα μέγα καὶ σχεδὸν ἀνυπέβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνατολικὰς βλέψεις τῆς Ἀύσεως, ἡ ὁποία εἶχε τότε σχεδὸν ἐτοιμασθῆ διὰ μίαν τοιαύτην τελεσφόρον ἐπιχείρησιν καὶ εἶχε κατ' ἀνάγκην μορφώσῃ ἀνάλογον πολιτικὴν, ὡς συνέπειαν τῆς νέας καπιταλιστικῆς της συνθέσεως. Οὕτω πλέον ἐξ ἀνάγκης ἡ Εὐρώπη εὐρισκομένη τότε εἰς φυσικὴν ἀδυναμίαν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ὡς ἐστερημένη τῶν ἑδαφῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστήριζεν οὕτως εἰπεῖν τὸν πόδα της διὰ νὰ ἀρχίσῃ τὴν μόνιμον καὶ συνεχῆ ἐκπομπὴν τῶν δυνάμεών της (τοῦ κεφαλαίου) πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ καὶ ἔχουσα ἔμπρὸς της μίαν διαρκῆ ἀπειλήν τῆς Ἀνατολῆς μέσῳ τῶν Τούρκων, ἤρχισεν ἐξ ἀνάγκης καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητος ποιᾶν τινα καιροσκοπικὴν πολιτικὴν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Ὁ συμβιβασμὸς καὶ ἡ καιροσκοπία ἦσαν τότε πλέον τὰ μόνα ἐνδεδειγμένα μέσα, ἕως οὔτου φθάσῃ ἡ Εὐρώπη σὺν τῷ χρόνῳ μὲ τὴν ἐξέλιξιν, εἰς θέσιν ὥστε νὰ ὑψώσῃ εἰς περιωπὴν τὸ περίφημον ἀξίωμα «*Drang nach Osten!*» Μὲ τὴν καιροσκοπίαν δὲ καὶ τὴν συμβιβαστικὴν πολιτικὴν κατωρθώθη τότε νὰ μὴ ἀποβῆ πολὺ ὀδυνηρὰ ἢ ἀτυχία ποῦ εἶχεν ἡ Δύσις νὰ χάσῃ τὴν Μεσημβρινὴν Πύλιν μὲ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου. Ἄν ἡ πτώσις τῆς Πύλης αὐτῆς ἔκλειε τελειωτικὰ αἰφνης τὸν δρόμον τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἀσφαλῶς ἡ πρώτη δὲν θὰ εἶχε κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σύγχρονή της μορφήν. Μία ξηρὰ καὶ ὄχι αὐτάρκης χερσόνησος, ὅπως εἶναι ἡ Εὐρώπη, ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀνδρωθῆ καπιταλιστικῶς, ἐπομένως νὰ προοδεύσῃ, χωρὶς τις πλούσιαις πηγὰς καὶ τὴν ὠριμὴ φύσιν τῆς Μεγάλῃς Ἀνατολῆς, καὶ οὔτε νὰ διατηρηθῆ ἔπειτα χωρὶς τις πηγὰς γιὰ τις πρῶτες ὕλες της, καὶ τις ἀγορὰς γιὰ τὴν ἐξαγωγή τῆς καπιταλιστικῆς ὑπερπαραγωγῆς της.

II

Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν κατάκτησιν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καιροσκοπικὴν πολιτικὴν καὶ συμβιβαστικὴν ἄμυναν τῆς Δύσεως, εὐρίσκοντο περιπλεγμένα τὰ Βαλκάνια μέχρι τοῦ 19. αἰῶνος. Καθ' ὅλο δὲ αὐτὸ τὸ διάστημα ἐξέλισσοντο ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτῶν τῶν συντελεστῶν, ὡς καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ καπιταλισμοῦ, ποῦ σχεδὸν εἶχε τότε ἐμπεδωθῆ στὴν Εὐρώπῃ. Ἐπὶ τῆς χώρας των δὲ καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα διεσταυρῶνοντο αἱ τάσεις καὶ αἱ ἐπιρροαὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ αἱ περιπλοκαὶ των μετὰ τὴν Τουρκίαν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐγγύς καὶ μέσης ἀνατολῆς καὶ τῶν σιδηροδρόμων στὴν Ἀσιατικὴν Τουρκίαν. Τέλος μὲ μιᾶν λέξιν σ' ὅλην αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τὰ Βαλκάνια εἶδον τὸν ἑαυτὸν τους ν' ἀποτελῆ τὸ Κεντρικὸν σημεῖον αὐτῆς τῆς καταστάσεως, ἣτις εἶχε κληθῆ « Ἀνατολικὸ ζήτημα », τὴν δὲ χώραν των νὰ ῥυμοτομηθῆ ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸν κίνημα τοῦ « Drang nach Osten ».

Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τῆς ἐξελίξεως πρὸς τὴν πλήρη ἐπικράτησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς « κινήσεως » πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, εἶναι, δύνатаί τις νὰ εἴπῃ, ἡ διαμορφωτικὴ ἐποχὴ τῆς συγχρόνου ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῶν σημερινῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τὴν ἐβοήθησεν ἡ δύναμις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἡ φυσικὴ σύνθεσις καὶ ἐν γένει καταστάσις τῆς Ἀσίας καὶ τὰ ὕλικά ἐμπόδια, ἅτινα λόγῳ τῆς φυσικῆς καταστάσεως ταύτης δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς νὰ ἐνωθοῦν κάτω ἀπὸ ἓνα κοινὸ καὶ ὁμοίομορφο πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα, ὥστε ν' ἀποτελοῦν ἰσχυρὸν ὄργανισμὸν κατὰ τῆς ξένης ἐκμεταλλεύσεως. ¹⁾ Ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτὴ τῆς Εὐρώπης θὰ εὐρι-

1) Ἄλλοτε εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἰσλαμικῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ κράτους τῶν Μογγόλων, ἔγινε κάποια ἐνωτικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ κατέληξεν εἰς ἄκαρπον ἀποτέλεσμα. Ἡ ἐνωσις αὕτη ἀπέτυχε, βεβαίως, χάρις εἰς τὰ φυσικὰ ἐμπόδια ποῦ παρουσιάζει διὰ μίαν τοιαύτην ἐνωσιν μία χώρα ὡς ἡ Ἀσία, ἡ ὁποία διαιρεῖται εἰς διαμερίσματα χωρισμένα μεταξὺ των ἀπὸ ἐρήμους καὶ πανύψηλα ὄρη, καὶ ἔχει δύο τύπους ἀνθρώπων διαφόρους πρὸς ἀλλήλους, ὡς καὶ τὰ ἐδάφη ἐπὶ τῶν ὁποίων ζοῦν. Διψῆς λ. χ. οἱ δεσπότης τῶν Βακτριανῶν δάσεων ἠδύνατο νὰ δεσπόζουσαν τῶν περὶ ἐκτάσεων, ἀλλὰ δὲν ἦτο κατορθωτὸν νὰ ἔχουν μίαν « ἀπλὴν » Πολιτείαν μὲ τοὺς Πέρσας τοῦ Ἰσπαχάν, οἵτινες εἶχον διαφορετικὰ διαπλασθῆ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Οἱ ἴδιοι πάλιν ἔνεκα τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ τοῦ μαλακοῦ χαρακτῆρος των τὸν ὅποιον εἶχον διαπλάσει ἀπὸ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς ἀπέκταν τὰ μέσα τῆς ζωῆς εἰς τὸσον πλουσίας χώρας, ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶναι ἠνωμένοι μὲ τοὺς νομάδας ἢ τοὺς ὄρεσιβίτους, οἵτινες ἔχουν σκληρότατον χαρακτῆρα καὶ πρωτόγονον πολιτισμὸν, ἔνεκα τοῦ σκληροτάτου ἀγῶνος των διὰ τὴν ἀπόκτησιν καὶ τῶν πλέον στοιχειωδῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου, ὅστις βέβαια δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ ἐξελιχθοῦν οὕτε νὰ ἀπομακρυνθοῦν τῆς βαρβαρικῆς ἐποχῆς.

σπεν ανυπέροβλητα εμπόδια, όταν συνήντα, όπως και θα συναντήση πολύ συντόμως, μίαν ομοσπονδιακήν ένωσην τῶν πλέον ομοιομόρφων ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ ανατολικῶν χωρῶν. Καὶ δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι μίᾳς τοιαύτης ζυμώσεως διὰ μίαν «σύνθετον» Πολιτείαν ἐν Ἀσίᾳ, θὰ γίνῃ ἀπαρχὴ ἢ σημερινὴ ἐθνικιστικὴ πολιτικὴ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ἣτις ἀσφαλῶς θὰ βοηθήσῃ τὴν κοινωνικοοικονομικὴν μεταβολὴν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, τῆς ὁποίας μίαν ἀρχὴν ἀποτελοῦν σήμερον αἱ Σοβιετικαὶ Δημοκραταὶ τῆς Γεωργίας, Ἀρμενίας καὶ Ἀτζερμπαϊτζάν.

III

Ἔτσι μᾶς εὐρίσκει ἐδῶ εἰς τὰ Βαλκάνια ὁ 19. αἰὼν εἰς αὐτὴν τὴν ἀκαθόριστον θέσιν. Ὡς τόσον ὅμως τὰ Βαλκάνια ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος τούτου, εἶναι σχεδὸν διαμορφωμένα κάπως εἰς ἀστικὰς χώρας καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὲ ἐθνικὴν συνείδησιν. Διὰ τὴν μεταμόρφωσίν των δὲ ταύτην συνετέλεσεν ὄχι μόνον ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες παράγοντες. Καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ἡ κίνησις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ ἡ σχετικὴ πολιτικὴ της, ἣτις μοιραίως ὠθεῖ εἰς ἐθνικὸν ἐπηρσασμὸν τὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ καὶ ἡ σύνθεσις αὐτῆς ταύτης τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ πρὸ πάντων ἡ κατάστασις, ἣτις εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ τὴν κρατικὴν, πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν της ἀναχρονιστικὴν σύνθεσιν καὶ ὀργάνωσιν.

Ἡ Τουρκία εἰς τὸν 19. αἰῶνα ἦτο ἐν ἀναχρονιστικῶν κοινωνικῶν κίττασκέυασμα, πολὺ ἀδύνατον νὰ παλαίῃ τότε κατὰ τῆς ἐπερχομένης νέας περιόδου τοῦ κόσμου, χαρακτηριστικῶν τῆς ὁποίας ἦτο ὁ σχεδὸν ἐξελιγμένος καπιταλισμὸς εἰς τὸν σύγχρονον ἱμπεριαλισμὸν καὶ ἡ ἀναγκαία ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸν μεταβολὴ τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῶν Εὐρωπαϊκῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν. Ἐνα δὲ ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς μεταβολῆς ἦτο ἡ ἐξαγωγή ὀργανωμένης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως ὑπὸ μορφήν κεφαλαίου εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἡ ἐπανάκτησις τῶν ἀρχαίων ἐμπορικῶν ὁδῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ δημιουργία νέων τοιούτων. Τούτου δὲ πάλιν συνέτεια ἦτο τὸ σταμάτημα τῆς Ἀνατολικῆς «ῥοπῆς» πρὸς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἡ σταθερὰ ἀντίστροφος «ῥοπῆ» ἐκ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀναγκαῖον δὲ τέλος ἀποτελέσμα αὐτοῦ τοῦ κινήματος ἦτο ἡ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωσις τῶν Βαλκανίων ἀπὸ τὸν ἀνατολίτην κυρίαρχον, τοῦ τότε κατέρρεεν.

Ἀπὸ τότε πλέον τὰ Βαλκάνια, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς καπιταλιστικῆς Εὐρώπης—ἄλλοτε τῆς μίᾳς καὶ ἄλλοτε τῆς ἄλλης τῶν ἀνταγωνιζομένων Δυνάμεων—ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἐλευθέρωσις καὶ ἡ τῆς διοχετεύσεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κεφαλαίου πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἔτσι ἤρχιζε τότε μίᾳ νέα φάσις εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦ ὁποίου μίᾳ πρό-

σκαιρος λύσις δὲν ἐφαίνετο εἰς τοὺς διαφόρους τότε πολιτικούς νὰ ἀπεῖχε πολὺ, ἀρχομένον τοῦ 19. αἰῶνος. Καὶ πράγματι: Ἡ Τουρκία δὲν ἠδύνατο ν' ἀντισταθῆ πλεόν εἰς τὴν ἀκαταδάμαστον αὐτὴν φορὰν τῶν πραγμάτων. Καὶ ναὶ μὲν ἦτο ἀκόμη τότε ἰσχυρὰ ὡς Κράτος, ἀφοῦ κατεῖχε μεγίστας ἐκτάσεις εἰς τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν²⁾, ἀλλ' ὁ κίνδυνός της ἦτο μᾶλλον ἐσωτερικός, ἂν ὄχι ἐξωτερικός. Οἱ ἐξωτερικοί της κίνδυνοι δὲν ἔλλειψαν βέβαια οὔτε στιγμήν. Ὑπῆρξε μάλιστα τότε στιγμή, παῦ ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη ἐπίστευσε ὅτι θὰ ἐπήρχετο ὁ διαμοιρασμός τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν καὶ Αὐστρίαν τοὺς δύο αὐτοὺς πλησιεστέρους καὶ δεινότερους γείτονάς της. Σ' ἄλλην στιγμήν ἐθεωρήθη σχεδὸν βέβαιον, πῶς ὁ τροπαιοῦχος Στρατοκράτης Ναπολέον θὰ ὠδήγει τὰς στρατιάς του κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ τὰ διάφορα καὶ ἀντίθετα συμφέροντα τῆς τότε εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἀπέτρεψαν τοὺς κινδύνους τούτους. Μὰ ἔμενε ὁ ἐσωτερικός κίνδυνος, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ σπουδαιότατος.

Ὁ κίνδυνος αὐτὸς προήρχετο ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν διαμόρφωσιν τῶν ὑποδούλων της Βαλκανίων, καὶ ἀπὸ τὴν ἀποκεντρωτικὴν τάσιν τῶν διαφόρων μεγάλων ἐπαρχιῶν της ὑπὸ τοὺς διαφόρους Πασσάδες των. Ἐκινδύνευσεν δηλ. τότε περίπου νὰ γίνῃ εἰς τὴν Τουρκίαν ὅ,τι ἄλλοτε ἔγεινε εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου τὸ φεουδαλικὸν κράτος διεσπάρθη εἰς οὐάδα μικρῶν καὶ ἐνεργητικῶν κρατιδίων. Αὐτὴ δὲ ἡ κατάστασις ἐδημιοιουργήθη διὰ τὴν Τουρκίαν λόγῳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ὑπάρξεως τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ της συστήματος εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ καπιταλισμοῦ, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς τότε συνταράξεως τῶν λαῶν ἀπὸ τὰς καλουμένας φιλελευθέρως Γαλλικὰς ἰδέας, εἰς τὴν ἱστορικὴν στιγμήν τῆς καταρῆσεως τοῦ φεουδαλισμοῦ. Ἡ δὲ Τουρκία ἐπ' αὐτοῦ τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος καὶ ἐπὶ τοῦ πρωτογόνου μιλιταρισμοῦ ἐστηρίζετο τότε. Τὸ σύστημα ἄλλως τε τῆς Τουρκίας ἦτο ἐπλοῦν καὶ ἐμπειρικόν. Οἱ λαοὶ της διηροῦντο εἰς Μωαμεθανοὺς καὶ εἰς ἀπίστους, οὔτινες ἦσαν μία ἀγέλη ἐκμεταλλεύσιμος ἀπὸ τοὺς πρώτους. Ἔτσι εἰς τοὺς ἀπίστους ὑποδούλους ἔπρεπε νὰ μένη ὅλη ἡ διεύθυνσις τῆς παραγωγῆς. Ἡ γεωργία μόνη δὲν ἠδύνατο, βεβαίως, νὰ ἐπαρκέσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας κυριαρχῶν καὶ δούλων. Ἄλλωστε ὅλαι αἱ καλύτεραι

2) Ἡ Τουρκία τὸν 19. αἰῶνα εἶχε βεβαίως χάσει πολὺ ἀπὸ τὴν παλαιὰν της ἰσχύν καὶ σπουδαιότητα, ἀλλὰ τὰ γεωγραφικὰ της ὅρια ἦσαν πολὺ σημαντικὰ ἀκόμη. Εἰς τὴν Ἀσίαν κατεῖχε τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὸ τμήμα τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Περσίας καὶ τὰς ἐκτάσεις τῆς Ἀραβίας. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐξουσίαζε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς ἠττίρου μέχρι τοῦ Μαρόκου. Εἰς τὴν Εὐρώπην δὲ ἐξετεινετο εἰς ὅλην τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Δουνάβειος καὶ τῶν τότε περιγημάτων τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας.

πεδινὰ γαῖαι ἦσαν τσιφλίκια καὶ ἔμεναν κατὰ πολὺ ἀκαλλιέργητοι, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐπροτίμων τὰς ἀγόνους καὶ ὄρεινὰς γαῖας, τῶν ὁποίων εἶχον τὴν ἐπικαρπίαν (ἢ κυριότης καὶ αὐτῶν ἀνῆκεν εἰς τὸν Σουλτάνον) καὶ νὰ εἶναι κἄπως ἐλεύθεροι καὶ ἥσυχοι, παρὰ νὰ ζοῦν εἰς τὰ τσιφλίκια καὶ νὰ ὑπόκεινται εἰς τὰς ἄνευ ὁρίων ἀνθαιρέτους ἰδιοτροπίας τῶν ἀγαδῶν. Ἔτσι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ ἄλλους τοιοῦτους—ὡς ἡ πληρωμὴ τῶν φόρων ὑπὸ μόνων τῶν Χριστιανῶν—ἡ κατάστασις ἀπῆ-
τει νέας προσόδους ἐκ μέρους τῶν ὑποδούλων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρό-
πον ἔξ ἀνάγκης ἐπῆραν πάλιν ἀποκλειστικὰ εἰς τὰς χεῖρας τῶν οἱ ὑπό-
δουλοι καὶ τὴν χειροτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν. Ἔτσι
ολόκληρη ἡ παραγωγὴ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου εὐρέθη ὑπὸ τὴν
κατοχὴν τῶν Χριστιανῶν.

Ἡ ἀνάγκη τώρα πάλιν τῆς ἐντατικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ποι-
κίλης καὶ τῆς ὅσον τὸ δυνατόν προσοδοφόρου, καθιερώθη ἀπ' αὐτὴν
ταύτην τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Οἱ ὑπὸ ἐκμετάλλευσιν χριστιανοὶ
ἔπρεπε νὰ παράγουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα καὶ τελειώτερα
ἀγαθὰ, διὰ νὰ δύνανται νὰ δημιουργοῦν ἀπὸ τὸ περίσσειμα, παῦ τοὺς
ἄφιναν οἱ Τούρκοι, κεφάλαιον κινητόν, ἀφ' οὗ ἀκίνητον δὲν ἠδύναντο
νὰ ἀποκτήσουν, ἐμποδιζόμενοι ἀπὸ τὸν ἱερὸν νόμον τοῦ Κυριαρχοῦ.

Αὕτη ἡ δημιουργία κινητοῦ κεφαλαίου δὲν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ
κατ' ἐξοχὴν δημιουργία «ἀστικῶν συνθηκῶν». Ἐπειδὴ δὲ ἔξ ἄλλου οἱ
Ὀθωμανοὶ διὰ τὸ ἀνετώτερον καὶ ὑπευθυνότερον τῆς ἐκμεταλλεύσεως
τῶν ὑποδούλων ἔπρεπε μοιραίως ν' ἀναγνωρίσουν ποιὰν τινα προνομια-
κὴν θέσιν εἰς τοὺς πλουσιωτέρους καὶ καλυτέρους καὶ ἰκανωτέρους τού-
των, οἵτινες εἶχον ἀναφανῆ μεταξὺ τῶν τελευταίων, ἰδοὺ μία ἄλλη δευ-
τερεύουσα αἰτία δημιουργίας πάλιν ἀστικῶν συνθηκῶν. Καὶ βεβαίως
αὐτὸ οὐδὲν ἄλλο ἦτο, εἰμὴ ἐπίσημος κρατικὴ βοήθεια διὰ τὴν ταχύτεραν
δημιουργίαν χριστιανικῆς ἀστικῆς τάξεως, ἔναντι τῆς προλεταριακῆς
τοιαύτης. Ἀμφότεροι δὲ αἱ τάξεις αὗται εἶχον δημιουργήσει κοινὸν
ἐθνικὸν αἶσθημα, χωρὶς συνείδησιν πάλης τάξεων, καὶ μοιραίως μίαν
κοινὴν προσπάθειαν ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἡ γέτης δὲ τῶν
συμμάχων αὐτῶν κοινωνικῶν στοιχείων, θὰ ἦτο ἡ μεγαλοαστικὴ τάξις,
τῶν μεγαλοποιμένων, τῶν μεγαλεμπόρων, ἐφοπλιστῶν καὶ προουχόντων
τῆς Δημογεροντίας, τοὺς ὁποίους, ὡς προείπομεν, κατὰ πολὺ εἶχε δη-
μιουργήσει αὐτὴ αὕτη ἡ Τουρκία μὲ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς ἀπο-
κλειστικῶς σχεδὸν ὑπὸ μόνων τῶν χριστιανῶν.

Μοιραίως πλέον ἀπ' αὐτὰς τὰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς ποικίλας
κυρίας καὶ βοηθητικὰς συνθήκας, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν «ἐθνικὸν κί-
νημα» εἰς τὰ Βαλκάνια. Ἡ ἀσήμαντος ἀστικοποίησις τῆς Βαλκανικῆς
δὲν ἦτο βεβαίως, ὡς προείπομεν, ὁ μόνος συντελεστὴς αὐτοῦ τοῦ κινή-

ματος. Συντελούν πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλοι συντελεσταί, καὶ δὴ ἡ πολιτικὴ ἐπιρροή τῆς Εὐρώπης, ἡ ὅλη ἀνήσυχος κατάστασις τοῦ τότε κόσμου, ἡ ἐπιρροή τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἀρξαμένη ἀποσύνθεσις τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὴν ἀποκέντρωσιν τῶν ἐπαρχιῶν της καὶ τὴν οὐσιαστικὴν ἀπόσπασίν της ἀπὸ τοῦ Κέντρου, ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀδυνάτου διὰ τὸν αἰῶνα κρατικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς. Ἐπίσης ἡ ἰδεολογικῶς ἀνυπαρξία τοῦ Βαλκανικοῦ προλεταριάτου ἔδιδε μεγάλην σημασίαν καὶ σπουδαιότητα εἰς τὴν ὀλιγάριθμον ἀστικὴν τάξιν, κ' ἔτσι ἡ τελευταία αὕτη ἠδύνατο νὰ ὀδηγῇ ὅλο τὸ σύνολον τοῦ ὑποδοῦλου λαοῦ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνάς της, ἐπειδὴ τὸν ἐξεκπροσώπει, ἀφ' οὗ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ αὕτη δι' αὐτὸν ἐν μίνιμουμ τῶν πολιτικο—οἰκονομικῶν ἀπαιτήσεών του. Ἄλλο τὸ ζήτημα τώρα, ὅτι αὕτη ἡ τάξις μόνον ἐπρόκειτο νὰ ἐλευθερωθῇ πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς διὰ νὰ δικτατορήσῃ «ἐθνικῶς» ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἔπειτα, ὡς ἐδικτατόρησε καὶ δικτατορεῖ. Τότε αὐτῆς τῆς τάξεως ἦνοιγεν ἡ καριέρα. Αὕτη ἡ τάξις τότε ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ τάξις. ἦτις εἶχε κληθῆ ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορίας νὰ ἐκτελέσῃ τὸν προορισμὸν της τὸν οἰκονομικὸν καὶ πολιτικόν.

IV

Ἡ πρώτη χώρα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἣτις ἤρchiσε τὸν «ἀπελευθερωτικὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα» της, ἦτο ἡ Σερβία. Τὸ 1804 ὁ χοιροβοσκὸς Καρᾶ Γεώργης ἠγεῖται τῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις κατ' ἀρχὴν ἀποβαίνει, ὡς γνωστόν, νικηφόρος. Τὸ 1813 ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἐπανακτοῦν τὴν Σερβίαν. Οἱ Σέρβοι ὅμως ἀστοὶ ξαναεγείρουν τὸν λαόν. Τὸ δὲ 1820 ὁ Μιλὸσκι Ὁβρένοβιτς—ποῦ ἦτο ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τοῦ φόνου τοῦ Καραγεώργη στὸ 1817—γίνεται αὐτὸς ἠγέτης τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐξασφαλίζει ἀπὸ τὸν Σουλτάνον τὸν τίτλον τοῦ «Πρίγκηπος τῶν Σέρβων διὰ τὸ πασσαλίκιον τοῦ Βελιγραδίου».

Αὐτὰ τὰ «πραξικοπήματα» τῆς ἀστικῆς τάξεως τῆς Σερβίας φέρουν ἐπὶ τάπητος πάλιν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ὅλη ἡ Εὐρώπη θέλει νὰ ματαιώσῃ τὰ «τρομερὰ» ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ὅτι θὰ εἶχε διὰ τὰ συμφέροντά της μίαν πρόωρον καὶ βεβιασμένην λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἡ Εὐρώπη τότε διέτρεχε περίοδον ἀντιδράσεως, ἔπειτα ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ ἱερὰ Συμμαχία ἦτο τότε εἰς τὴν ἀκμὴν της. Ἡ Μετεργίχειος ἀντιδραστικὴ πολιτικὴ ἐκυριάρχει παντοῦ, ἐντὸς δὲ τοῦ νοῦ τοῦ ἀντιδραστικωτάτου αὐτοῦ καὶ ἀπολυταρχικωτάτου πρίγκηπος καγγελαρίου, εἶναι ἡ περιφημὸς θεωρία τῆς ἐπεμβάσεως κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν χωρῶν, τῆς ὁποίας ὁμοία εἶναι ἡ σημερινὴ θεωρία τῆς ἐπεμβάσεως κατὰ τῆς Μπολσεβικῆς Ρωσσίας. Οὕτω, διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν

τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως τῶν Βαλκανίων, δὲν εἶναι ὁ πολιτικὸς οὐρανὸς αἰθρίας. Τὸ ζήτημα κατὰ φαινόμενον, ἐν ᾧ κατ' οὐσίαν εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ καθεστώτος, εἶναι ἐὰν ὁ Σουλτάνος εἶναι νόμιμος ἢ μὴ κυρίαρχος. Ἐὰν ναί, τότε ἡ Σερβία παραβαίνει τὰς ἀρχὰς τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας, τότε δὲ δὲν ὑπάρχει ἐλπίς συγγνώμης τῆς ἀστικῆς τῆς τάξεως, ἥτις θέλει νὰ μεταφυτεύσῃ «τὰς Γαλλικὰς ἀναρχικὰς ἰδέας» περὶ δικαιωμάτων τῶν λαῶν εἰς τὴν ἐγγυὲς ἀνατολήν, καὶ νὰ διαταράξῃ τὰς ἀγαθὰς οικονομικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Τουρκίαν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ πρώτη δημιουργήσει μὲ τὴν καιροσκοπικὴν τῆς καὶ συμβιβαστικὴν τῆς πολιτικῆν ἔναντι τοῦ Ἰσλαμικοῦ ἔθνους.

Ἄλλη χώρα ἦτο ἡ Ἑλλάς, ποῦ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων ἔπρεπε νὰ «ἐλευθερωθῇ ἔθνικῶς» ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῆς ἀστικῆς τῆς τάξεως, καὶ ἀπὸ μερικὰ ὑπολείμματα φεουδαρχίας, — τοὺς κοτζαμπάσηδες, — καθ' ὅσον ἡ Ἑλλάς δὲν ἐγνώρισε ποτὲ κυριολεκτικῶς φεουδαρχικὸν σύστημα. Ἀντιθέτως δ' ἐδῶ τῆς Σερβίας, ἡ Ἑλληνικὴ «ἔθνικὴ» ἐπανάστασις ἤρχισε μὲ καθ' αὐτὸ συνωμοσίαν τῆς ἀστικῆς τάξεως. Εἶχον οἱ καιροὶ ἀλλάξει ἕως τὸ 1821. Ἡ ἀντίδρασις τοῦ Μέτερνιχ εἶχε μετριασθῆ ἀπ' αὐτὴν τούτην τὴν ἀκαταδάμαστον φορὰν τῶν πραγμάτων. Ἡ Ἰσπανία μὲ τὴν ἐπανάστασίν τῆς τοῦ 1820 καὶ ἡ ἐπικολουθήσασα φιλελευθερά ἐξέγερσις εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Νεαπόλεως εἶναι τὰ κλασσικὰ παραδείγματα, ὅπου πρὸς πείσμα ὄλων τῶν ἀντεπαναστατῶν τῆς Εὐρώπης, διετηρήθη τὸ ἐπαναστατικὸν γαλλικὸν πνεῦμα καὶ ἡ παράδοσις, ἀδιαφόρως ἐὰν εἰς τὴν Γαλίαν εἶχε νικηθῆ προσωρινῶς ἡ ἐπανάστασις. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀστικὴ Τάξις, ἀπελιπθεῖσα ἀπὸ τὸ Συνέδριον τῆς Βιέννης, ποῦ ἐνῶ ὅλοι ἐπερίμεναν, ἐν τούτοις τοῦτο δὲν ἔθιξε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, ἐστράφη εἰς τὰς ἰδίας τῆς δυνάμεις. Ἐτόνωσε τὸ «ἔθνικόν» φρόνημα τοῦ λαοῦ, ποῦ ἦτο ἐξυπηρετικὸν τῶν ἐπαναστατικῶν συμφερόντων τῆς, μὲ τοὺς λογίους τῆς, μὲ τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς προγονοπληξίας, μὲ τὴν προσπάθειαν τῆς προσκολλήσεως τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, τοῦ ὁποίου ἐκάλει ἐαντὴν κληρονόμον καὶ διάδοχον. Ἡ «ἀνακάθαρσις» τῆς γλώσσης ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἔδωκεν, ἐξ ἄλλου, μίαν μεγάλην ἔθνικὴν ὠθησιν εἰς τὰς μάζας τοῦ λαοῦ. Τότε ἔσχεν ἡ Ἑλλάς μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῆς ἀστικῆς τάξεώς τῆς μίαν οἰονεὶ ἀναγεννησιν, τὴν ὁποίαν προτίτερα εἶδον, εἰς τὰ σωστά ὅμως, οἱ Εὐρωπαῖοι. Τὸ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς ἀναγεννήσεως εἶναι ἡ προσκόλλησις πρὸς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ σύνδεσις τοῦ παρόντος ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ κλασσικὸν παρελθόν. Αὐτὸ περίπου ἐγένετο τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Κοραῆ καὶ δὲν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ

«ἀναγέννησις», ἀν καὶ ἀναγέννησιν κυρίως δὲν ἐγνώρισεν ἡ Ἑλλὰς οὔτε καὶ τὰ λοιπὰ Βαλκάνια. Ἀδιάφορον τώρα, καὶ ἐκτὸς τοῦ θέματος, εἴαν ἡ «ἀναγέννησις» αὕτη δὲν ἔφερε τοὺς καρποὺς τῆς ἀναγεννήσεως, εἰμὴ ἕναν λογιωτατισμὸν καὶ μίαν τύφλωσιν ὄλων τῶν μετέπειτα γενεῶν τῆς δυστυχοῦς αὐτῆς χώρας.

Τὸ εἶδος ὁμῶς αὐτὸ τῆς ἀναγεννήσεως συνετέλεσε σπουδαίως διὰ τὰ σχέδια τῆς ἐπαναστατικῆς ἀστικῆς Ἑλληνικῆς τάξεως, ἀφ' οὗ ἔτυχε νὰ συμπέσῃ ἀπὸ τὸ 1815 ἕως τὸ 1821, καὶ ὠφέλησε τὸ τότε ἔργον της. Ὁ λαὸς μὲ αὐτὴν τὴν προσπάθειαν ἔπαυσε νὰ καλῆ ἑαυτὸν «Ρωμηῖδ», τοῦλάχιστον στὰς ἐπισήμους σχέσεις του καὶ πράξεις του, καὶ ἐπῆρε τὸ ὄνομα «Ἕλλην», ἔτσι δὲ ἡ φαντασία του ἐγένετο ἐπαναστατικὴ καὶ ἡ προγονοπληξία του τοῦ ἐδημιούργησεν ἕν μεγάλο ὑποκειμενικὸ ἐλατήριον διὰ νὰ λάβῃ μέρος σύσσωμος εἰς τὴν ἐπερχομένην «ἐθνικὴν» ἐπανάστασιν, ποὺ παρεσκεύαζαν οἱ ἄστοι μὲ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν τῶν συνωμοτικῶς, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων τότε συνωμοτικῶν σωματείων τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας, Γερμανίας, καὶ πρὸ πάντων τῶν Καρμπονάρων³⁾. Οὕτω τὸ 1820 περίπου ἡ Ἑλλὰς εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς «ἐθνικῆς» της ἐγρηγόρσεως, τουτέστι τῆς ἀστικῆς της ἐπαναστατικότητος.

Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχε τότε περὶ τὰ 80 χιλιάδες μέλη, τοὺς καλλιτέρους ἀντιπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ, ὃ δὲ σκοπὸς της ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἐσεμνύνοντο οἱ Ἕλληνες νὰ καλοῦν τότε καὶ μεχρὶ σήμερον εἰσέτι «Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν». Αἱ μᾶζαι τοῦ λαοῦ, χωρὶς καμμίαν πολιτικὴν ἢ κἄν ἔστω οικονομικὴν συνείδησιν τῆς τάξεώς των, εἶχον «ἀφ' ὑπνίσθη ἔθνικῶς» ἀπὸ τὴν δραστηκὴν προσπάθειαν καὶ συστηματικὴν προπαγάνδαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἡ Τουρκία ἐδείκνυεν ἀδυναμίαν νὰ συγκρατήσῃ τὸ παλαιὸν κύρος της. Αἱ ἐσωτερικαὶ της ἀνωμαλῖαι τὴν ἐξησθένουν περισσότερον. Τὸ κοινωνι-

3) Οἱ Καρμπονάροι ἦσαν μυστικὴ πολιτικὴ ἐνωσις, ἣτις τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθη εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Νεαπόλεως καὶ ταχέως ἐξηπλώθη εἰς ἅλην τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Τὰ μέσα τῆς δράσεώς των ἦσαν «συνωμοσία καὶ ἀνταρσία». Τὸ καταστατικόν των περιεἶχε διπτάξεις μᾶλλον παιδαριῶδες καὶ οὐτοπικὰς. Ὁ σκοπὸς των δὲν ἦτο καθωρισμένος οὔτε εἶχαν ἀντικειμενικότητά τινα. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ Καρμπονάροι ἦσαν μία φιλελευθέρα μυστικὴ ὀργάνωσις, ἣτις υἰοθέτει σπασμωδικὰ κινήματα ἀνταρσίας πρὸς καταλύσιν τοῦ καθεστώτος, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκῃ καὶ τὸ θετικὸν ἔργον τῆς ἐγκαθιδρύσεως νέου τοιοῦτου. Τὸ πλέον δὲ παιδαριῶδες ἦτο ὅτι εἰς τὴν ὀργάνωσιν αὐτὴν ἐγένοντο δεκταὶ ὄλασι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ ἱκανοποιούγτο ὅλα αἱ κοινωνικαὶ ἀπαιτήσεις ! !

κόν της σύστημα τέλος, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐμποδίση τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ τῆς Ἡπείρου. Τὸ ξέφτυσμά της αὐτὸ ἦτο ἡ καλὴ πολιτικὴ στιγμή διὰ τὴν ἀστικὴν Ἑλληνικὴν Ἔθνηκὴν Ἐπανάστασιν. Ἔτσι ἀπ' αὐτὰ τὰ μοτίβα ἐξεφύτρωσεν ἡ Ἑλληνικὴ ἀστικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 21, ἡ ὁποία ἐπέκρωτο ἀναποφύκτως νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἔτσι ἀπροόπτως.

Ἡ Εὐρώπη φοβουμένη πάντοτε τοιαύτας διαταράξεις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἦτο ἀσύμφωνος τότε καὶ ταλαντευομένη, ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ εἴτε ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς εἴτε ὑπὲρ τοῦ ἄλλου τῶν διαμαχομένων μερῶν. Μᾶλλον δὲ ἐβλεπε δυσμενῶς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ἡ παθητικὴ ἐπομένως πολιτικὴ ἐνεδεικνύετο ὡς ἡ μόνη ὀρθή, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησε μέχρι τοῦ 1826, καιροσκοποῦσα ἐν τῷ μεταξὺ διὰ νὰ κανονίσῃ τὴν στάσιν τῆς ἀναλόγως πρὸς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντά της. Μέχρι τότε ἡ πολιτικὴ τοῦ Μέρτερνιχ, τῆς μεγαλυτέρας αὐτῆς ἀντιδραστικῆς προσωπικότητος τοῦ αἰῶνος, σχεδὸν δυνάμει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀκόμη ἐκυριάρχει καὶ ἐδέσποζε τῶν ἀνακτοβουλίων τῆς Εὐρώπης. Ἐπομένως τὸ νέον αὐτὸ «ξανάγκρισμα» τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος τὸ ἐβλεπε δυσμενῶς ὁ Μέρτερνιχ, ὑποπτευόμενος κοινωνικὴν ἀνωμαλίαν τῆς Εὐρώπης ἐξ αἰτίας του. Ἀλλὰ τὸ 1826 ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἀλλάζει, ἀνερχομένου εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τοῦ Κάνινγκο, ὅστις ἦτο ἐναντίον τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Πρῶτος αὐτός, ὄχι ἀπὸ φιλελληνισμὸν βεβαίως, ἀλλ' ἀπὸ συμφέρον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀγγλικά δάνεια πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ πολιτικὴν σκοπιμότητα, ἀπὸ κατ'ἀλληλον ἀνατολικὴν πολιτικὴν, διότι ἐπίστευσεν εἰς τὴν νίκην τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ πρόβλεψιν ἐναντίον τῆς Ρωσσίας, ἀπειλούσης τὴν Μεσόγειον ἐὰν προσεταιρίζετο τὴν Ἑλλάδα, ἀποφασίζει νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀστών. Ὁ νέος τότε Τσαρὸς Νικόλαος I, ἀπὸ τὴν πανσλαβιστικὴν ἄποψιν καὶ ἀπὸ πολιτικὴν σκοπιμότητα ὠθεῖται νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀστών διὰ νὰ μὴν ἀφίση τὴν ἀντίζηλον Ἀγγλίαν καὶ ἐπέμβῃ πρῶτη, ἔτσι δὲ δρέψῃ αὐτὴ τοὺς καρποὺς τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας, ἥτις ἤξλου ἑαυτὴν προστάτιδα τῶν Χριστιανῶν ὁμοδόξων της τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπέρχεται, ἐπίσης ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς, ἀπὸ τὸ πνεῦμα κυρίως ὅτι ἡ Γαλλία ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πρὸς πείσμα κυρίως τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῆς Αὐστρίας. Ἔτσι ἀπὸ τὰ διάφορα αὐτὰ ταπεινὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης ἐβγήκε ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τοῦ 1827, τῆς ὁποίας τὸν «φιλελληνισμὸν» τόσον ὕμνησαν οἱ Ἕλληνες ἀστοί, καὶ ἤρχισεν ἔτσι ἡ 2 φάσις τῆς «Ἐθνηκῆς» Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν Δημιουργίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, δηλ. μιᾶς νέας χώρας, ἀναγκαστικῶς, χάριν τῆς γεωγραφικῆς της

θέσεως, υποχειρίου εἰς τὰ κεφαλαιοκρατικῶς συμφέροντα τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίᾳ τῆς θαλασσοκρατείας Ἀγγλίας, καὶ ἐπομένως προμάχου τῶν ἀνατολικῶν ἱμπεριαλιστικῶν συμφερόντων τῆς.

Τὸ 1829, μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, ἐπέρχεται νέα ζύμωσις εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα: Ἡ Μολδαβία καὶ Βλαχία ἦσαν ἀκόμη κατ' ὄνομα μέρος τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐλεύθεραι. Ἡ Ρωσσία ὅμως τῶν Τσάρων ἤθελε νὰ ἐπηρεάξῃ ἀπολύτως καὶ τελειωτικῶς τὰς χώρας ταύτας χάριν τῶν πανσλαυιστικῶν τῆς σχεδιῶν, ἔτσι δὲ γίνεται αὕτη ἀφορμὴ νὰ τεθῇ καὶ αὐθις ἐπὶ τύπῃ τοῦ ἀνατολικῶν ζήτημα μετὰ τὸν μεγάλον Κριμαϊκὸν πόλεμον.

Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος κατέληξεν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων (30 Μαρτίου 1856), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξῆλθε πολὺ ζημιωμένη ἡ Ρωσσία, τῆς ὁποίας ὁ Τσάρος ἀπέθανεν ἐν τῷ μεταξὺ πικρὰ ἀπογοητευμένος. Ἡ Μαύρη Θάλασσα ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ Τσάροι ἠξίωσαν ἀποκλειστικὴν κατοχὴν διὰ τὰ ἐμπορικὰ τῶν συμφερόντων, ἐκηρύχθη οὐδετέρη διότι αὐτὸ συνέφερε εἰς τοὺς συνησπισμένους νικητὰς, ἡ ναυσιπλοΐα τοῦ Δουνάβεως ἐλευθέρη, καὶ τὸ Ρωσικὸν προτεκτοράτιον ἐπὶ τῆς Μολδοβλαχίας κατηργήθη, αἱ δὲ χῶραι αὗται ἐκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι, ἵνα οὕτω βοηθηθῇ ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ὅμως λόγῳ τῆς διασταυρώσεως τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν ἠγαγασθησιν νὰ ἐγγυηθῶσιν εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐκτάσεις τῆς, τὰς ὁποίας κυρίως ἐπωφθαλμίον διὰ τὰ ἀπώτερα ἀνατολικά τῶν σχέδια. Ἔτσι ὁ πόλεμος αὐτὸς — ὅπως καὶ κάθε πόλεμος — ποὺ ἐκόστισε ἑκατοντάδας χιλιάδας λαϊκῶν ψυχῶν, κάθε ἄλλο παρὰ ἔλυσε, βέβαια, τὸ ἄλυτον ἀνατολικὸν ζήτημα. Ὁ Σουλτάνος μόνον ἐκέρδισε πολὺ σημαντικὰ ἀπὸ τὸν πόλεμον αὐτόν. Ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ Ναπολέων III ἀπέκτησε μετὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν στρατιωτικὴν καὶ διπλωματικὴν δόξαν, ὁ Βασιλεὺς δὲ τοῦ Ποδεμοντίου ἐπέτυχεν νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν πολιτικὴν τοῦ Ναπολέοντος III, καὶ τὸ μόνον, ὅπερ ἀπέτυχεν οἰκτρά, ἦτο ἡ Τσαρική προσπάθεια διὰ τὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικῶν ζητήματος κατὰ τὸ συμφέρον τῆς.

Ἡ ἐξέλιξις ὅμως τοῦ ἀνατολικῶν ζητήματος δὲν ἐσταμάτησε, βέβαια, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ σταματήσῃ. Μετὰ τὴν ἄμεσον τότε ἵδρυσιν τῆς Ρουμανίας ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας προεμηνύετο μιὰ προσεχὴς νέη φάσις τοῦ ἀνατολικῶν ζητήματος, διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆ τις ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἦτο μοιραίως συνδεδεμένον μετὰ τὴν τύχην τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὸ πῶς δὲ θὰ συνέβαινον τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας, ἐξηρεῖτο καὶ ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις

τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Οὕτω τὸ 1875 τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα εἰσῆλθεν εἰς μίαν κρίσιμον ἱστορικὴν φάσιν μετὰ τὰ διάφορα κινήματα, ἅτινα ἤρχισαν τότε νὰ συνταράσσουν τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1875 ἤρχισεν «ἀνταρσία» εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην, Τουρκικὴν τότε ἐπαρχίαν πρὸς δυσμὰς τῆς Σερβίας. Ὁ Σλαβικὸς ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς ἐπτασάσεν. Αἱ αἰτίαι τῆς τοιαύτης «ἀνταρσίας» εἶναι ὕλιστικαί, ἀλλὰ καὶ ἰδεαλιστικαί. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀδυναμία τῶν χωρικῶν ν' ἀνθέξουν εἰς τοὺς βαρεῖς διὰ τὴν ἐποχὴν Τουρκικοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐπιβάλει ἡ Τουρκία, εὐρισκομένη τότε σχεδὸν ἐν πτωχεύσει. Ἐξ ἄλλου δὲ τὸ παράδειγμα τῶν Σέρβων ὁμοφύλων των, οἵτινες εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποκτήσει τὴν «ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν» των καὶ τὸ διδάγμα τῆς Ἰταλικῆς ἐθνικιστικῆς προσπαθείας, ὑπερ ἤτο τότε εἰς τὸ ζεῖνθ τῆς ἐπιτυχίας του. Βέβαιον ἐπίσης εἶναι ὅτι εἶχεν ὀρμιάσει μετὰ τὴν τῶν Σλαβῶν τῆς Βαλκανικῆς τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα, πρᾶγμα ὅπερ ἐσήμαινε ὑπόσχεσιν βοήθειας πρὸς τοὺς Ἑρζεγοβίνους. Ἐκτὸς τούτου ἡ Ἀγγλία εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρηνικῆς περιόδου, διὰ νὰ ἐμπεδώσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ὑπὲρ αὐτῆς δημιουργηθεῖσαν εὐχάριστον κατάστασιν κατόπιν τῆς νίκης, καὶ οὕτω ἦτο ἐξασφαλισμένη ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις τῆς πρὸς πρόληψιν τῶν περαιτέρω τυχόν δυσαρέστον δι' αὐτὴν ἐνδεχομένων. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Σουλτάνου ὑπὲρ τῶν Ἑρζεγοβινίων, αἵτινες ἐτέθησαν εἰς τὸ μεμοράντιουμ τοῦ Βερολίνου, ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν ἀγγλικὴν πίεσιν. Αἱ ἄλλαι Δυνάμεις ἔμειναν τότε μᾶλλον ἀμέτοχοι, μέχρις ὅτου πολὺ συντόμως τὰ πράγματα καὶ ἡ περαιτέρω πορεία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος μοιραίως τὰς ἔφερον πάλυ ἐνεργῶς εἰς τὴν κονίστραν :

Ἡ κατάστασις τῆς Τουρκίας ἠλλάξε τότε πολὺ ἀνελλπίστως, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία καὶ πολιτικὴ. Τὸ 1876 ἀνῆλθεν εἰς τὸν Θρόνον τῆς Τουρκίας ὁ Ἀβδοῦλ Χαμίτ ὁ II, μετὰ ἀλλεπαλλήλους ἐκθρονήσεις τοῦ Ἀβδοῦλ Ἀζίζ καὶ τοῦ Μουράτ τοῦ V. Ἡ συχνὴ μεταβολὴ ἡγεμόνων σημαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀλλαγὴν πολιτικῶν ἀντιλήψεων. Πλὴν τούτου, εἰς δυνατὸς ἡγεμόνων δύναται νὰ σταθῇ ἰσόρροπος ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὰς πολιτικὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων του, ὅταν οὗτοι εὐρίσκονται εἰς πρωτόγονον πολιτικὴν χειραφεσίαν καὶ εἰς ἀκαθόριστον κοινωνικὴν ἀντίληψιν, ὅπως εὐρίσκειτο τότε ὁ Τουρκικὸς λαός. Ἔτσι τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀβδοῦλ Χαμίτ συνώδευσεν ἐν ἄκρατον νασιωναλιστικὸν Τουρκικὸν πνεῦμα καὶ ἕνας ἐπικίνδυνος θρησκευτικὸς φανατισμὸς. Ὁ λαὸς ποδηγετούμενος ἀπὸ τοὺς μιλιταριστὰς Πασσάδες, τοὺς φανατικούς κληρικούς καὶ τοὺς πονηροὺς μπέηδες, δηλ. τὰς τρεῖς αὐτὰς κλάσεις ποῦ ἀντιπροσώπευαν τὸν μιλιταρισμόν, τὸν κλῆρον καὶ τὴν

φεουδαρχίαν, ἠξίωνε τὴν χειραφέτησιν τῆς Τουρκίας ἐκ τῆς Εὐρώπης, καὶ τὴν ἐπανάκτησιν τῆς «Ἐθνικῆς ἀξιοπρεπειας» ποῦ τόσον εἶχε ταπεινωθῆ ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους Εὐρωπαϊκὰς ἐπεμβάσεις. Ἡ οὐσία ὅμως καὶ τὸ βάθος κάτω αὐτῆς τῆς «λαϊκῆς» ἀξιώσεως, ἦτο νὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ μείνῃ ἀνέταφος ὁ ἄρρωστος ὄργανισμὸς τῆς Τουρκίας, νὰ στηριχθῆ ὁ θρόνος τοῦ Χαμίτ καὶ νὰ διατηρηθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ κτήσεις. Τὸ τελευταῖο δὲ τοῦτο εἶχε πολὺ μεγάλην καὶ οὐσιώδη σημασίαν διὰ τὰ συμφέροντα τῶν προνομιούχων, ὡς ἄνω, Τουρκικῶν τάξεων, αἱ ὁποιαὶ εἶχαν συνδέσει τὸν ἑαυτὸν των μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸν ἀστικὸν πολιτισμὸν, καὶ εἶχον τὸ πᾶν νὰ χάσουν ἐὰν περιορίζετο τὸ Κράτος των μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Αὐτὸς ὅμως ὁ νασιοναλισμὸς καὶ φανατισμὸς τῶν Τούρκων προυχόντων, ἔδωσε ἀντιθέτως τὴν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους νὰ ἐπέμβουν δραστικώτερα. Ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἀπὸ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Βουλγάρων ἀστῶν, ὧν ἡ χώρα ὡς γνωστὸν, μέχρι τοῦ 1876 ἀπετέλει ἐπαρχίαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη, οὕσα προμήνυμα προσεχοῦς Ἐθνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπέφερε τὴν μὲ πᾶσαν θυσίαν κατάπνιξιν τῆς ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας. Ἡ Εὐρώπη τότε μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλανθρωπίας ἐσῆκωσε τοὺς λαοὺς τῆς εἰς ψευδῆ φανατισμὸν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοποὺς τῆς. Ἡ Ρωσσία αἰφνης εὗρε τότε τὴν μοναδικὴν περίπτωσιν νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς συμφορὰς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καὶ νὰ λύσῃ ἅπαξ διὰ παντός, ὡς ἐνόμιζε, τὰ πανολαυστικά τῆς σχέδια. Ἡ δὲ Ἀγγλία εὗρεν ἐπίσης καταλληλοτάτην περίστασιν νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοποὺς τῆς, τοὺς ὁποίους ἐκάλυπτε κάτω ἀπὸ τὴν φρίκην, ἣν δῆθεν ἠσθάνετο διὰ τὰς βασάνους τῶν ἀτυχῶν Βουλγαρικῶν μαζῶν. Ὁ Γλάδστον μὲ τὸ περιώνυμον φυλλάδιόν του «Bulgarian Horrors and the Question of the East» ἐφανάτισε μὲ φλογερὰς ἐκφράσεις τὸν ἀγγλικὸν λαὸν διὰ νὰ τὸν σύρῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν του. Εἰς τὰ σχέδια ἀμφοτέρων ἦλθεν ἐπίκουρος ὁ πόλεμος, ὃν ἐκήρυξαν τὸν Ἰούλιον 1876 κατὰ τῆς Τουρκίας ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον, καὶ τὸ ὅτι ἡ «ἀνταρσία» τῶν Βουλγάρων ἐγενικεύθη. Ἔτσι ὁ Τσάρος «ὄχι διὰ τὸ συμφέρον του, ἀλλὰ χάριν φιλανθρωπίας», ὡς εἶπεν εἰς τὸν ἄγγλον Πρέσβυν, ἐκήρυξεν τὸν Ἀπρίλιον 1877 τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅστις ἐτελείωσε μὲ τὴν Συνθήκην τοῦ ἀγίου Στεφάνου τῆς 3 Μαρτίου 1878.

Ἀπὸ τὴν Συνθήκην αὐτὴν ἐξῆλθε μὲ νέαν φάσιν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, καὶ ἐταλαντεύθησαν οἱ διάφοροι ἱμπεριαλισταὶ τῆς Εὐρώπης μέχρις ὅτου τῇ ἐπιμονῇ τῆς Ἀγγλίας συνῆλθεν ὡς γνωστὸν ἐν Βερολίνῳ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1878 τὸ περιώνυμον Συνέδριον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τὰ

Βαλκάνια εύρον ότι ἐρρίφθησαν εἰς φαῦλον κύκλον μὲ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον πλέον ἐφαίνετο ἀπολύτως ἄλυτον εἰς Εὐρωπαίους τε καὶ Βαλκανικοὺς πολιτικούς, οἵτινες πλέον ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα τῆς ἰδικῆς τῶν ἀστικῆς τάξεως, ἢτις εἶχε κυριαρχήσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐξεκαθάριζε συνεχῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ φεουδαλισμοῦ.

Μὲ ἕναν δὲ λόγον δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μὲ τὴν συνθήκην αὐτὴν τοῦ Βερολίνου ὄχι μόνον δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα, ἀλλὰ ἐδόθη κυρίως ἡ ἀφορμὴ νὰ γεννηθοῦν μεγάλοι διχόνοιοι καὶ ἐριδες μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς πολυπαθοῦς αὐτῆς Χερσονήσου, οἵτινες δὲν ἠσύχασαν οὔτε σιγμῆν, μέχρι τοῦ 1908 καὶ ἐντεῦθεν, ὁπότε τὸ Ἐνατολικὸν ζήτημα εἰσῆλθεν εἰς μίαν κρισιμωτάτην φάσιν, αἱ δὲ περιστάσεις ἐπέτρεψαν πλέον νὰ διακρίνῃ πᾶς οἰοσδήποτε Μαρξιστῆς περὶ τοῦ ποῖα ἢ μόνῃ δυνατῇ λύσεις του.

V

Τὸ 1908 τὸ λαμβάνομεν ἐνταῦθα ὡς σταθμὸν τῆς ἐξελιξέως τοῦ Ἐνατολικοῦ Ζητήματος λόγῳ τῆς διαταραχῆς τῶν Βαλκανίων, ἢτις ἠπέλιθε πρὸς σιγμῆν παγκόσμιον σύρραξιν, καὶ τῆς Τουρκικῆς μεταπολιτεύσεως ἡ ὁποία εἶναι ὁ οὐσιωδέστερος συντελεστῆς τῆς πλήρους ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Βαλκανίων. Πρὶν εἰσελθῶμεν ὅμως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων τῆς νέας ταύτης τροπῆς τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ θίξωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν θέσιν, εἰς ἣν περίπου εὐρίσκετο ἡ Ἐνατολικὴ Πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης ἀρχομένου τοῦ εἰκοστοῦ τούτου αἰῶνος.

Ὡς εἶναι γνωστόν, ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἡ Καπιταλιστικὴ Εὐρώπη εἶχεν εὐρεθῆ εἰς πολὺπλεονεκτικὴν θέσιν ἔναντι τῆς Ἐνατολῆς μετὰ τὴν ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ 19. αἰῶνος συστηματικὴν κατάρρευσιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστώτος εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ οἰκονομικὴ κατάκτησις τῆς Ἐνατολῆς ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἔχει πλήρως συντελεσθῆ τὸν 20. αἰῶνα. Ἡ μὲν οἰκονομικὴ σφαῖρα ἔχει διαδεχθῆ τὴν ἄλλην. Ἡ ἀπόσπασις τῆς μίας ἐκτάσεως ὑπὸ μορφήν ἀποικίας καὶ τῆς ἄλλης ὑπὸ μορφήν προτεκτοράτου, εἶχε βαδίσει καὶ συντελεσθῆ μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν. Ὁ καπιταλισμὸς ἔχει φάγει τὰς ἀχαιεῖς ἐκτάσεις τῆς Μεγάλης Ἐνατολῆς. Αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοὶ εἶχον ἀσφαλισθῆ διὰ τοῦ μιλιταρισμοῦ καὶ μαρινισμοῦ. Νέαι ὁδοὶ εἶχον δημιουργηθῆ. Ἡ Μ. Βρετανία, διάδοχος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ἐνετῶν ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία εἶναι μία ἀπὸ τὰς Ἐμπορικὰς ὁδοὺς Δύσεως—Ἐνατολῆς, εἶχε δημιουργήσῃ τὸν ἰσχυρότερον στόλον, εἶχε συνάψει διαφοροὺς λεοντίους συνθήκας καὶ

συμφωνίας καὶ οὕτω κανονίσει τὰς τύχας τῶν παραθαλασσίων λαῶν, οὔτινες κατ' ὄνομα εἶναι ἐλεύθεροι, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπόδουλοι τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Γερμανία, ἐξ ἄλλου, εἶχε κτίσει μὲ πρωτοφανῆ μεθοδικότητα καὶ ὑπομονὴν ἄλλας Ρωμαϊκὰς λεγεῶνας διὰ νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἡπείρου καὶ οὕτω τοῦ Κόσμου. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐδημιούργησε τὸν μεγάλον ἀνταγωνισμόν μεταξὺ πρὸ παντὸς Ἀγγλίας—Γερμανίας. Ὁ μεταξὺ των ἀνταγωνισμὸς διὰ τὰς σφαίρας ἐπιρροῆς—δηλ. ἀγορὰς—εἶχε δημιουργήσῃ μεγίστας μεταξὺ των ἀντιθέσεις καὶ ἐγκυμονοῦσε μεγίστην σύγκρουσιν διὰ τὸ ξαναμοίρασμα τῶν ὑποικιῶν. Διὰ νὰ διατηρήσουν δὲ τὴν κυριαρχίαν των ἠῦξησαν τὸν μιλιταρισμόν. Μία πρώτη τάξω; εὐκαιρία πάλης μεταξὺ των ἦτο ἡ κυριαρχία τῶν Σιδηροδρόμων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Βαγδάτης. Ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὤφειλε τὸ ἐμπορικὸν καραβάνι, τὸ διερχόμενον διὰ τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, νὰ καταβάλλῃ διόδια εἰς τὸ Χαλιφάτον ἢ τὸ Βυζάντιον, οὕτω καὶ σήμερον τὸ ἐξαγωγικὸν καὶ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον πρέπει νὰ πληρώνῃ κόμιστρα εἰς τοὺς σιδηροδρόμους τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐκμεταλλεῦται τῆς Ἀσίας! Τοιοῦτοτρόπως δὲ προήρχετο καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁξὺς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν Μεγάλων Καπιταλιστικῶν Δυνάμεων, ὅπως εἰς τοὺς παλινοὺς καιροὺς προήρχοντο, πρὸ παντὸς διὰ τὰ διόδια οἱ ὀξύτεροι ἔνοπλοι ἀνταγωνισμοὶ μεταξὺ Χαλιφάτου καὶ Βυζαντίου.

Αὐτῆς τῆς τραγικῆς ἀνταγωνιστικῆς πάλης τῶν καπιταλιστικῶν Δυνάμεων διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Ἀνατολῆς, ἦσαν ὑπόχρεα νὰ ὑφίσταντο τὰς συνεπειὰς τὰ Βαλκάνια, ἀφοῦ δι' αὐτῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν διεσταυροῦντο, εἴτε τὰ ἄμεσα, εἴτε τὰ ἔμμεσα, ἀντίθετα οἰκονομικοπολιτικὰ συμφέροντα τῶν ἀνταγωνιζομένων Εὐρωπαϊῶν καπιταλιστῶν. Μοιραίως, ἐπομένως, γίνονται τότε τὰ Βαλκάνια ἀντικείμενον διαφόρων ροπῶν, ἐπιρροῶν, ἀνταγωνιστικῶν κινήματων. Ἐναποφεύκτως δὲ γίνονται καὶ θέατρον ἀγρίας ἐνόπλου πάλης τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν, πάλης τῆς ὁποίας μία ὀξεῖα ἐκφανσις ἦτο οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι, οἱ ὁποῖοι πάλιν ἦσαν ἀπλῶς ἡ πρώτη φάσις, ὡς ἐν προλόγῳ, τοῦ μεγάλου ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου τοῦ ἐπηκολούθησε τὸ 1914.

Τῶν πολέμων αὐτῶν, οὔτινες ἦσαν συνέλεια τῆς πολιτικῆς τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν ἐκ τούτου πηγασασῶν παγκοσμίων συνθηκῶν, προηγεῖται ὡς προεῖπομεν εἰς οὐσιωδέστατος συντελεστής. Ἡ Τουρκικὴ πολιτικὴ μεταβολὴ τοῦ 1908. Τὸ φεουδαρχικο-μιλιταριστικὸν Κράτος τῆς Τουρκίας—ὅπως καὶ πᾶν ὅμοιον τούτου, ὡς λ. χ. τῆς Αὐστροουγγαρίας—ἠδύνατο λόγῳ τοῦ εἶδους του νὰ κρατῆ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του τοὺς ξένους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ ὑπόδουλος χριστιανικὴ ἀστικὴ τάξις τῆς Βαλκανικῆς δὲν ἠδύνατο ὑπὸ ἐν τοιοῦτον Κρά-

τος να είναι επαναστατική. Ήτο και έπρεπε να είναι συντηρητική και προσκεκολλημένη εις τόν θρόνον και τὸ καθεστῶς ὥστε να δύναται έρπουσα εις τὸ άχανές αὐτὸ και πολυποικίλον Κράτος, ποῦ έκρατεῖτο έν συνοχῇ δια τῆς μιλιταριστικῆς δυνάμεως, ν' άποκομίξη ὀφέλη ἀπὸ τὸν μιλιταρισμὸν και να εκμεταλλεύεται οὕτω οικονομικῶς τοὺς υποδούλους υποδεεστέρους λαοὺς, ὡς ἦσαν οἱ Σύριοι, Κοῦρδοι κλπ. Ἄμα ὡς έπεσεν ὁμως δια τῆς έξεγέρσεως τῶν Νεοτούρκων τὸ πολιτικὸν σύστημα αὐτὸ τῆς Τουρκίας, και εις τὴν θέσιν του έστῆθη μία άσθενής, δια τὴν Τουρκία, μορφή συνταγματικοῦ κράτους, ποῦ άπαιτεῖ προ παντὸς καθαρὰς άστικὰς συνθήκας και εθνικὴν ὁμοιομορφίαν, χωρὶς τὰς ὁποίας κρημνίζεται, ἢ ελευθερὰ άστικὴ τάξις τῆς Βαλκανικῆς εὔρε τὴν πλέον κατάλληλον ευκαιρίαν να δράση «Ἐθνικῶς». Ἡ δράσις τῆς δὲ έγκειτο εις τὸ να προσκολληθή εις εαυτὴν τὰς Τουρκικὰς γειτονικὰς επαρχίας και ν' άποκαταστήσῃ τὴν «Ἐθνικὴν» ενότητα τῶν λαῶν τῆς. Καλλιτέρα πολιτικὴ στιγμή δὲν ἠδύνατο να εὔρεθῃ ιστορικῶς. Ἡ στιγμή δὲ αὕτη τοῦ 1908 και ενγεῦθεν ἦτο ἡ μοιραία ιστορικὴ στιγμή δια τὴν εθνικὴν άποκατάστασιν τῶν Βαλκανίων, ἡτις δὲν ἠδύνατο να συντελεσθῇ χωρὶς τὴν διάλυσιν τῆς Τουρκίας. Ἡ δὲ διάλυσις τῆς Τουρκίας εἶχε πλέον σημάνει, ὅταν εις τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς ισχυρᾶς αυτοκρατορίας, ἐτέθη τὸ αδύνατον συνταγματικὸν καθεστῶς τῶν Νεοτούρκων. Προ τῆς Νεοτουρκικῆς αὐτῆς μεταβολῆς οὔτε έξωτερικῶς οὔτε έσωτερικῶς ἠδύνατο να δράση κατὰ τῆς Τουρκίας ἡ άστικὴ Βαλκανικὴ τάξις. Ἄλλωστε ὑπῆρχε και μέγας ανταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν διαφόρων Βαλκανικῶν εθνοτήτων και άμφισβήτησις μεταξὺ των θναφορικῶς πρὸς τὴν «εθνικὴν» ιδιότητα τοῦ εδάφους τῆς Ευρωπαϊκῆς Τουρκίας, οὕτω δὲ δὲν ἠδύνατο να ὑπάρξῃ συγχρονισμὸς έν τῇ δράσει κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἄλλὰ πλὴν τούτου και αἱ διάφοροι αντίθετοι έπιρροαὶ τῶν ανταγωνιζομένων Δυνάμεων τῆς Ευρώπης, δὲν ἠνόουν μίαν τοιαύτην κοινὴν Βαλκανικὴν ενεργειαν, τὴν μόνην ικανὴν να λύσῃ τὸ ζήτημα.

Ἡ Στρατιωτικο-πολιτικὴ επανάστασις τῶν Νεοτούρκων ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς καιαρρεύσεως τῆς έσωτερικῆς και έξωτερικῆς ισχύος τῆς Τουρκίας και κατὰ συνέπειαν τὸ σύνθημα τῆς έξουδετερώσεως τῶν κυριωτέρων τῶν άνω συντελεστῶν. Μοιραίως πλέον ἐπῆλθον οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι και άναγκάως δὲ ἢ κατὰ τὸ δυνατόν «Ἐθνικῇ» άποκατάστασις τῶν Βαλκανίων. Πάλιν δὲ άναποφεύκτως ἢ τοιαύτη δραστικὴ άνακίνησις τοῦ Ἄνατολικοῦ ζητήματος, ἐγέννησε νέαν έντονον διασταύρωσιν τῶν συμφερόντων τῶν αντιμαχομένων προ παντὸς δια τὴν Ἄνατολήν, και ἰδίᾳ τῶν Ἄγγλων και Γερμανῶν. Τὰ συμφέροντα δὲ αὐτά, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἱμπεριαλιστικὴν πολιτικὴν και

ὄντα ἀπόρροια οὐσιώδης τῶν διαφωνιῶν τῶν ὑφισταμένων ἐν τῷ καπιταλιστικῷ κόσμῳ μεταξὺ παραγωγῆς καὶ κατανάλωσος, ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν τὸν μεγάλον ἱμπεριαλιστικὸν πόλεμον, τοῦ ὁποίου εἰς σκοπὸς ἦτο, ἡ ἐμπορικὴ μονοπωλιακὴ κυριαρχία τῆς Ἀνατολῆς καὶ δι' αὐτὸ δὲν διεξήχθη οὗτος μόνον εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ πεδία, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Μεσοποταμίας καὶ τὰ λαικανοπέδια τῆς Ἀρμενίας καὶ ἐν γένει κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς ἐκτάσεις τῆς Μεγάλης Ἀσίας.

Τί ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ πολέμου τούτου; ἐξῆλθε λελυμένος τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα χάριν τοῦ ὁποίου πρὸ παντὸς ἔγεινεν οὗτος; "Οχι βεβαίως! διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ λελυμένος, ἀλλὰ πλεον περιπλεγμένον ἀπὸ ἓνα τοιοῦτον πόλεμον. Τὰ Βαλκάνια ἐφρόντισαν νὰ μὴ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν «Ἐθνικὴν» των ἀποκατάστασιν, ἦν ἐπέτυχον, ἀλλ' ἐλήστευσαν ἀμοιβαίως ἄλληλα. Ἡ Ρουμανία ἐληλάτησε τὴν Βουλγαρίαν, ὅταν τὴν εὖρε ἀδύνατον. Ἡ Σερβία, μεγεθυθεῖσα ὑπερμέτρως ἀναλώμασι τῆς Αὐστρίας, δὲν ἠρέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐλήστευσε τὴν Βουλγαρίαν καὶ Μακεδονίαν. Πρὶν καταρρεύσῃ ἡ Αὐстроουγγαρία, ἡ Σερβία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν «Ἐθνικὴν» τῆς ἀποκατάστασιν, ἀφοῦ τὰ ἐδάφη τῆς τὰ κατεῖχεν ἡ Αὐστρία, μοιραίως δὲ ἠθελε ν' ἀποζημιωθῇ εἰς βάρος τῶν γειτόνων τῆς Βαλκανίων. Ἡ ἐσφαλμένη ὅμως αὕτη πολιτικὴ τῆς ἔμεινε καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς εἰσὲλ ἱστορικὸν λείψανον. Ἄλλως τε εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν ἐνεθαρρύνθη καὶ ὠθήθη ἡ Σερβία ἀπὸ τὸν ἑθνοσπασμὸν τῆς Ἀντάντ, διὰ τὰ συμφέροντα αὐτῆς ταύτης τῆς τελευταίας. Τὸ συμφέρον τῆς Ἀντάντ ἔγκειτο εἰς τὸ νὰ ἔχῃ ὑποτελῆ μίαν πανίσχυρον Σερβίαν, ὡς ἀντίρροπον ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, ἀλλά, πλὴν τούτου, καὶ διὰ νὰ τὴν ἐχρησιμοποίει ὅταν ἐπῆρχετο ὁ χρόνος κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὴν ὑποτελείαν δὲν εἶχεν ἐξασφαλίσῃ ἡ Ἀντάντ ὡς συνδιασμός, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία μόνον λόγῳ τῆς θαλασσίας θέσεώς της. Τὸ κυριώτερον δ' ὅλων ἦτο ὅτι ἡ Ἀντάντ θέλουσα νὰ κτυπήσῃ εἰς τὴν καρδίαν τὴν Ρωσικὴν ἐπανάστασιν καὶ μὴ δυναμένη διὰ τῶν ἰδίων τῆς δυνάμεων—πρὸ παντὸς λόγῳ τῆς ἐξελίξεως τῶν μαζῶν της—νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ παρασκευάσῃ μίαν ἄλλην «Μικρὰν Ἀντάντ», τῆς ὁποίας καλύτερον κέντρον δὲν ἠδύνατο νὰποτελέσῃ ἄλλη χώρα ἢ ἡ Σερβία.

Ἡ Βουλγαρία πάλιν ἐπιτυχοῦσα εἰς τὸν Βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον, ἔχασε τὸ πᾶν εἰς τὸν δεύτερον καὶ εἰς τὸν Εὐρωπαϊκόν, διότι κατὰ τὸν τελευταῖον ἔτυχε νὰ τεθῇ μὲ τὸ μέρος τῶν ἡττημένων. Τὸ νὰ τεθῇ δὲ μὲ τὸ μέρος τῶν ἡττημένων δὲν ἦτο τυχαῖον ἢ ἀνόητον ἔργον της. Ἐπρεπε μοιραίως νὰ εὐρεθῇ, ὡς εὐρέθη, εἰς τὸν ἀντίθετον ἑθνοσπασμὸν τῶν ἐχθρῶν της, Σερβίας καὶ Ἑλλάδος, καθ' ὅσον τῆς μὲν Σερβίας ἡ θέσις ἦτο ἐξ ἀρχῆς καθωρισμένη, τῆς δὲ Ἑλλάδος τὴν ἀναπόφευκτον

ἀνάμειν εἰς τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ λόγῳ τῆς θέσεώς της, μόνον τυφλοὶ καὶ ἀμαθεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ προΐδουν.

Ἡ Ἑλλάς, ἕξ ἄλλου, ἐπιτυχοῦσα τὴν ἐν μέρει «ἐθνικὴν» της ἀποκατάστασιν προέβη ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ περαιτέρω εἰς τὸν σημερινὸν μικρασιατικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐβοήθει ἡ Ἀγγλία, βλέπουσα κίνδυνον διὰ τὰ συμφέροντά της εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ κίνδυνος δὲ αὐτὸς καθίστατο μέγας, ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν ῥοῦν τῆς Τρανσκανκασίας ὁδοῦ ἐδημιουργοῦντο Σοβιετικὰ Κράτη, τῶν ὁποίων ἡ πολιτικὴ θὰ ἐπηρέαζε τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς ὑπὲρ μιᾶς μεταξὺ των ἐνώσεως, πρῶγμα ὅπερ θὰ ἐσήμεαιεν κατάστηθα πλήγμα τῶν Βρετανικῶν συμφερόντων. Ἐὰν δὲ συνέβαιnen ἡ ἐνωσις αὕτη, τότε ἡ Ἑλλάς διὰ τὴν ἀσφάλισιν ὅσα ἐν τῷ μεταξὺ θὰ κατεῖχε, ἦτο ἠναγκασμένη νὰ συμμετάσχη εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σοβιετισμοῦ ἀγῶνα, πρῶγμα ὅπερ ἐσήμεαινε ἐπέμβασιν ὑπὲρ τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων. Ἀλλὰ πλὴν τούτου τὰ ἀντίθετα συμφέροντα Ἀγγλίας—Γαλλίας—Ἰταλίας, καὶ Ἀμερικῆς ἀκόμη, ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἔπρεπε ἀπὸ ἀπόψεως Ἀγγλικῆς νὰ ἐμπιστευθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἀγγλία γνωρίζει καλῶς ὅτι ἐφ' ὅσον αὕτη ὑπάρχει, ἡ Ἑλλάς θὰ εἶναι ἰδικόν της ὄργανον. Πᾶσα ἐπομένως νίκη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατὰ τῶν Ρωσικῶν ἀπόψεων ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι νίκη τῆς Ἀγγλίας, εἶναι διατήρησις τῆς Ἀγγλικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ «καρχηδόνιος εἰρήνη τοῦ Κλεμανσὸ» ὅπως ἐπιτυχῶς ὠνόμασε τὴν συνθήκην τῶν Βερσαλλιῶν ὁ ἀστὸς Keynes εἰς τὸ βιβλίον του «αἱ Οἰκονομικαὶ συνέπειαι τῆς Εἰρήνης», τὸ μόνον ποῦ ἐπέτυχε ἦτο νὰ περιπλέξη τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἡ δὲ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, τὸ κατασκευάσμα αὐτὸ τῶν ἀντιθέσεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἱμπεριαλιστῶν, ἐδημιούργησεν ἐν σωστὸν ἀδιέξοδον. Εἰς τὸ ἀδιέξοδον δὲ αὐτὸ εἶναι περιπεπλεγμένη ἡ Ἑλλάς μὲ τὸν σημερινὸν πόλεμον, ποῦ θὰ εἶναι μακροχρόνιος καὶ δαπανηρότατος, ἀφοῦ κατ' αὐτῆς εἶναι ἀντιμέτωπος σήμερον ὀλόκληρος ἡ Ἰσλαμικὴ φυλὴ, τὴν ὁποίαν ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων τῶν ἀντιμαχομένων Δυνάμεων τῆς Ἀντάντ, καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον ἀκνταμάχητον ἐναντι τῆς ἀπομονωμένης Ἑλλάδος.

Ἡ Ἐθνικιστικὴ δρᾶσις αὕτη τῶν Ὀθωμανῶν ὅταν ἐξετασθῇ μὲ τὴν ὑλιστικὴν κριτικὴν, φαίνεται καθαρὰ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, αἵτινες διέπουν σήμερον τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου αἱ Συνθήκαι τῶν Βερσαλλιῶν καὶ Σεβρῶν συντέλεσαν μὲ τὴν βοήθειαν τῆς μεταπολεμικῆς πολιτικῆς Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἑλλάδος, διὰ τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐθνικιστικοῦ ἐν γένει ρεύματος μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Μεγάλης Ἀσίας. Τὴν ἐξέλιξιν δὲ ποῦ θὰ ἔχη ἡ νέα αὕτη τάσις τῶν λαῶν

τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ τὴν διακρίνη ὁ Μαρξιστὴς παρατηρητὴς. Ἐπομένως πολὺ ὀρθῶς ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία καὶ τὸ Γραφεῖον τῆς III Διεθνoῦς ἐφήρμοσε διὰ τὴν Ἀνατολὴν μιὰν ἱκανὴν προσπάθειαν καὶ μιὰν κατάλληλον ἐργασίαν, ἣτις θὰ ἐπιφέρει ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀποτελέσματα, ποῦ δὲν τὰ ἀγέμενον οἱ διεθνεῖς καπιταλισταί.

Τὰ ὑλιστικὰ ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκην νὰ καλλιερεῖται τὴν παραγωγὴν χάριν τῶν συμφερόντων του. Ἡ προσπάθεια δ' αὕτη δημιουργεῖ τὰς συνθήκας ἐκείνας, αἵτινες σὺν τῇ ἐξελίξει καὶ τῇ βελτιώσει τῶν Μέσων τῆς Παραγωγῆς δημιουργοῦν εἰς τὸ μέλλον τὸ σύστημα τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, μεθ' ὃ τὸν σύγχρονον ἱμπεριαλισμόν.

Εἰς τὰς ὀπισθοδρομημένας ὁμοίως ἀπὸ ἀπόψεως παραγωγῆς χώρας τῆς Ἀσίας, ἢ ἐπ' αὐτῶν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευσις τῆς Εὐρώπης, ἐβράχυνε τὸν χρόνον τῆς ἐξελίξεως πρὸς τὸν καπιταλισμόν. Ἡ ἐκουσία ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων, χάρις εἰς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς μετετράπη ταχέως εἰς ἐμπόριον. Τὸ δὲ ἐκούσιον αὐτὸ ἐμπόριον χάρις πάλιν εἰς τὴν πλειονότητα τῆς δυνάμεως τῆς καπιταλιστικῆς Εὐρώπης μετεβλήθη πολὺ ταχέως εἰς ἀναγκαστικὴν ἱμπεριαλιστικὴν ἐκμετάλλευσιν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπέφερεν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς ἀνατολῆς μιὰν ἀναπόφευκτον μοιρολατρίαν. Ἀλλὰ ἡ ἰδίᾳ κατάστασις, λόγῳ τοῦ πειστικοῦ χαρακτῆρος της καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀδιεξόδου της, ἀλλὰ καὶ τὸ Ρωσικὸν ἀπελευθερωτικὸν κίνημα, ἐπέφερε μιὰν ἐπανάστασιν ἐντὸς τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν τούτων. Ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν δ' αὐτὴν ἐξῆλθεν ἕνα δυνατόν ἐθνικὸν αἶσθημα, διότι ἐνόμισεν ὁ λαὸς ὅτι εἰς τὸν «ἐθνισμόν» θὰ εὔρη τὴν ποθητὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἀτελευθέρωσίν του. Ἡ ἐθνικιστικὴ αὕτη πνοὴ τῆς Ἀνατολῆς, μοιραίως φέρει ἐπὶ τάπητος πάλιν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἡ λύσις ἔρχεται ἐκείθεν ποῦ δὲν ἀνέμενεν αὐτὴν ἡ καπιταλιστικὴ Εὐρώπη.

Ὡς γνωστόν, εἰς τῶν μεγάλων σημερινῶν οἰκονομικῶν παραγόντων εἶναι ὁ σιδηρόδρομος τῆς Βαγδάτης καὶ ἡ ἔκτασις μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Περσικοῦ Κόλπου. Τὸ «πασσάζ» δὲ αὐτὸ διαφέρει ὅλον τὸν σημερινὸν καπιταλισμόν καὶ ὄχι ὀλιγώτερον καὶ τὸ Διεθνὲς προλεταριάτον.

Ἐὰν τὸ πασσάζ αὐτὸ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καπιταλιστικῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως δι' «ἐθνικῆς» ἀποκατάστασεως τῶν κατοικούντων αὐτὸ λαῶν, ὅπως καὶ θὰ ἐλευθερωθῇ, τότε ἡ καπιταλιστικὴ Εὐρώπη θ' ἀποτύχη νὰ λύσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατὰ τὰς ὁρέξεις της. Τότε τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ ἐπὶ μιᾷ διεθνoῦς βάσεως ἐκ μέρους τῶν προλεταρίων ὅλου τοῦ κόσμου. Τὸ τρίγωνον μεταξὺ τοῦ Καυκάσου, τῆς Μαύρης θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, ποῦ ἔχει παίξει μεγάλον ρόλον εἰς τὰ πολιτικὰ τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν δημιουργίαν

τοῦ μεγάλου πολέμου, θὰ παίξῃ ἐν προσεχεστάτῳ μέλλοντι τὸν μεγαλύτερον ρόλον διὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς καπιταλιστικῆς Εὐρώπης. Ὅταν δὲ θὰ ἔλθῃ ἡ ἱστορικὴ αὕτη στιγμή, ἥτις δὲν φαίνεται ν' ἀπέχῃ ἐπὶ πολὺ, τότε τὸ νικηφόρον προλεταριάτον θὰ πάρῃ εἰς τὰς χεῖρας του τὴν ἐξαγωγήν τοῦ Κεφαλαίου πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ὄχι διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἀνατολιτῶν, ὅπως γίνεται σήμερον, ἀλλὰ διὰ νὰ συνεργασθῇ μαζύ των ἐπ' ἀγαθῷ ὅλου τοῦ κόσμου. Τότε τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα θ' ἀλλάξῃ ὄψιν καὶ ἡ ὑπαρξίς του δὲν θὰ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ α'. ἢ β'. οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς μὲν ἢ τῆς δὲ Καπιταλιστικῆς χώρας, ἀλλὰ τὰ ἀληθῆ οἰκονομικὰ συμφέροντα Εὐρωπαίων καὶ Ἀνατολιτῶν. Μαζύ μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἱμπεριαλισμόν, θὰ λυθῇ καὶ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Τὰ κοινὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος δὲν δύναται πλέον νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸ προλεταριάτον ν' ἀγνοῇ ποῦ ἔγκεινται τὰ ἀληθῆ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Βαλκανικοὶ δὲ λαοί, ποῦ τόσον ἐδεινοπάθησαν καὶ δεινοπαθοῦν ἐξ αἰτίας τοῦ «Ἀνατολικοῦ ζητήματος», ἀσφαλῶς καὶ πολὺ ταχέως δὲν θὰ ἀγνοοῦν πλέον αὐτὴν τὴν πραγματικότητα. Τότε, ὅπως εἰς τὸν ὄρξζοντα τῆς Μεγάλῃς Ἀσίας ἐξεπρόβαλε ἡ ἐθνικιστικὴ ἐνωσις τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, οὕτω θὰ ξεπροβάλλῃ εἰς τὴν πολυπαθῆ μας Χερσόνησον ἡ Βαλκανικὴ Κομμουνιστικὴ Πολιτεία, ἥτις θὰ εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ ἀπαρχὴ τῆς ὀριστικῆς λύσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, ὅπερ τελειωτικῶς θὰ λυθῇ μόνον ὅταν ἡ Εὐρώπη ὁλόκληρος γίνῃ μιὰ κομμουνιστικὴ σύνθετος πολιτεία καὶ τὸ προλεταριάτον λάβῃ εἰς χεῖράς του τὴν διεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπομένως τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐκμεταλλευσθῇ δὲ τὴν τελευταίαν ἐπὶ μιᾷ βάσει, ὄχι ἱμπεριαλιστικῆς καὶ ληστρικῆς, ὅπως σήμερον, ἀλλὰ δικαίας καὶ ἱκανοποιητικῆς τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως καὶ ἀδιακρίτως φύλου, φυλῆς, θρησκείματος καὶ τάξεως, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσπαθείας πρὸς ἐξίσωσιν τοῦ σκέλους τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως.—Τότε ἡ παραγωγή καὶ αἱ ὕλαι τῆς πλουσίας Ἀνατολῆς, ποῦ τόσας ἀρπακτικὰς διαθέσεις ἐξήγειρον εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς παλαιοὺς καὶ συγχρόνους ἱμπεριαλιστὰς καὶ ἐντεῦθεν τόσας διαταραχὰς καὶ πολέμους, ὅπως μάλιστα θὰ τελειοποιηθοῦν μὲ τὴν συνεργατικὴν καὶ ἐντατικὴν ἐκμετάλλευσιν, θὰ χρησιμεύσουν νὰ λύσουν κατὰ πολὺ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῶν λαῶν τῆς πτωχῆς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ δώσουν τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ἄνεσιν καὶ εἰς τοὺς ἀνατολίτας ἀκόμη, ποῦ τόσον σκληρῶς ἐκμεταλλεῦνται ὑπὸ τῶν καπιταλιστῶν σήμερον. Τότε θὰ λυθῇ τὸ αἰετον ἀνατολικὸν ζήτημα, ὅπως θὰ λυθῇ καὶ πᾶσα ἄλλη ἀντίθεσις τῆς σήμερον, εἴτε πολιτικὴ, εἴτε οἰκονομικὴ, εἴτε κοινωνικὴ εἶναι αὕτη.